

Uniwersytet Warszawski
Wydział Prawa i Administracji
Katedra Prawa Cywilnego

Katarzyna Górecka-Ochnio

Wpływ dematerializacji pieniądza na pojęcie świadczenia pieniężnego

Autoreferat rozprawy doktorskiej
przygotowanej pod kierunkiem
dr hab. Jacka Jastrzębskiego, prof. ucz. (jako promotora)
i dr Magdaleny Bławat (jako promotora pomocniczego)

Recenzenci:

prof. dr hab. Piotr Machnikowski (Uniwersytet Wrocławski)
dr hab. Marek Świerczyński, prof. ucz. (Uniwersytet Kardynała Stefana
Wyszyńskiego w Warszawie)

Warszawa, czerwiec 2021 r.

1. Uzasadnienie wyboru tematu rozprawy

Motywacja do podjęcia rozważań na temat pieniądza i świadczenia pieniężnego wynika z powszechności świadczeń pieniężnych oraz postępującej elektronizacji obrotu cywilnoprawnego. Wraz z rozwojem technologicznym pojawiają się nowe sposoby rozliczeń bezgotówkowych i środki, którymi się ich dokonuje, od pieniądza bankowego przez pieniądz elektroniczny aż po kryptowaluty. Obecnie w wielu krajach na świecie prowadzi się analizy dotyczące *Central Bank Digital Currency* (CBDC). Można zaobserwować zjawisko dematerializacji pieniądza, czyli oderwania jednostki pieniężnej od znaku pieniężnego. To zagadnienie stało się jeszcze bardziej aktualne w dobie pandemii wirusa SARS-CoV-2. Celem ograniczenia ryzyka rozprzestrzeniania się wirusa powszechnie zachęcano do dokonywania zapłaty w sposób bezgotówkowy. Wszystkie te okoliczności potwierdziły doniosłość praktyczną tematu oraz skłoniły mnie do podjęcia rozważań w tym zakresie.

Tematyka pieniądza i świadczenia pieniężnego pojawiała się w literaturze prawniczej w kontekście środków zgromadzonych na rachunku bankowym, pieniądza elektronicznego czy też bitcoina i kryptowalut. Zasadne wydaje się jednak podjęcie próby kompleksowej analizy pojęcia świadczenia pieniężnego i uporządkowanie istniejącego już dorobku orzeczniczego i doktrynalnego w tym zakresie. Zazwyczaj publikacje naukowe koncentrowały się wokół wybranych zagadnień z zakresu tej tematyki. Z kolei dematerializację dotychczas rozważano przeważnie w odniesieniu do problematyki papierów wartościowych. Współczesne całościowe opracowania dotyczące pieniądza lub świadczenia pieniężnego w rozumieniu cywilnoprawnym pozostają wciąż nieliczne¹, co dowodzi potrzeby ponownego spojrzenia na wskazaną tematykę, a zwłaszcza dokonania oceny wpływu dematerializacji na pojęcie świadczenia pieniężnego – zarówno w aspekcie jego definicji i charakteru prawnego, jak i zasad jego spełniania oraz problematyki związanej z jego niespełnieniem.

2. Cele badawcze. Wyjściowy problem badawczy

Za podstawowy cel badawczy obrano dokonanie kompleksowej analizy instytucji świadczenia pieniężnego w świetle dematerializacji pieniądza. Głównym problemem badawczym stało się zweryfikowanie wpływu dematerializacji pieniądza na tradycyjne instrumentarium cywilnoprawne w zakresie problematyki świadczeń pieniężnych.

---

¹ T. Dybowski, A. Pyrzyńska, *Świadczenie*, [w:] *System Prawa Prywatnego*, red. Z. Radwański, t. 5, *Prawo zobowiązań – część ogólna*, red. K. Osajda, wyd. 3, Warszawa 2020, s. 261-307; M. Chajda, *Zobowiązania pieniężne na tle przemian polskiego prawa prywatnego*, Toruń 2014, s. 8-20.

W literaturze dominuje pogląd o dualistycznej naturze pieniądza – rzeczowej w przypadku jednostek pieniężnych ucieleśnionych w znakach pieniężnych i obligacyjnej w przypadku jednostek pieniężnych zgromadzonych na rachunku². Świadczyłoby to o zróżnicowanym charakterze pieniądza. Pogląd ten prowadził do konkluzji istotnych dla określenia reżimu spełnienia świadczenia pieniężnego – tj. rzeczowego w przypadku zapłaty gotówkowej oraz obligacyjnego w przypadku zapłaty bezgotówkowej, podczas gdy brakuje dostatecznego uzasadnienia funkcjonalnego dla rozróżniania tych dwóch reżimów zapłaty. W każdym przypadku chodzi o przeniesienie możliwości dysponowania określoną sumą jednostek pieniężnych. Wobec powyższego uzasadnione wydaje się podjęcie próby wypracowania uniwersalnej koncepcji dotyczącej charakteru prawnego pieniądza oraz świadczenia pieniężnego wobec zjawiska dematerializacji pieniądza.

Wyjściowy problem badawczy dotyczy również kwestii możliwości przysługiwania podmiotowi prawa cywilnego prawa do jednostki pieniężnej. Do podjęcia rozważań w tym zakresie zainspirował mnie dorobek doktrynalny Z. Żabińskiego, który wyraził oryginalny i mniejszościowy pogląd o istnieniu tzw. prawa bezwzględnego do jednostki pieniężnej³. W pracy podjęto próbę rewizji tej koncepcji.

Do szczegółowych celów badawczych należą między innymi:

- 1) uporządkowanie terminologii dotyczącej pieniądza i świadczenia pieniężnego,
- 2) charakterystyka procesu dematerializacji pieniądza oraz wpływu dematerializacji na zasady wykonywania zobowiązań pieniężnych i charakter prawny świadczenia pieniężnego spełnianego gotówkowo lub bezgotówkowo,
- 3) ocena dopuszczalności ewentualnego stosowania wprost albo w drodze analogii przepisów o świadczeniach pieniężnych do innych świadczeń w związku z pojawiającymi się nowoczesnymi sposobami zapłaty (np. z użyciem kryptowalut).

3. Hipoteza badawcza

W ramach podstawowej hipotezy badawczej założono wpływ dematerializacji pieniądza na pojęcie świadczenia pieniężnego – zarówno w aspekcie definicji przez poszerzenie zakresu tego pojęcia, jak i w kwestii swobody wyboru sposobu spełniania świadczeń pieniężnych.

---

² T. Dybowski, A. Pyrzyńska, *Świadczenie*, s. 269; M. Michna, *Bitcoin jako przedmiot stosunków cywilnoprawnych*, Warszawa 2018, s. 29.

³ Z. Żabiński, *Umowa rachunku bankowego*, Warszawa 1967, s. 54-64; tenże, *Jednostka pieniężna jako przedmiot praw majątkowych*, *Krakowskie Studia Prawnicze* 1968, nr 1-2, s. 69-97.

Jednocześnie przyjęto, że dematerializacja prowadzi do zróżnicowania zasad, miejsca i chwili oraz konstrukcji prawnej spełnienia świadczenia pieniężnego za pomocą znaków pieniężnych i zdematerializowanych postaci pieniądza. Wskutek dematerializacji istotą pojęcia pieniądza stała się jednostka pieniężna, a nie znak pieniężny, który stanowi jedynie nośnik jednostki pieniężnej. W związku z tym można stwierdzić niedostosowanie terminologii oraz tradycyjnego instrumentarium cywilnoprawnego dotyczącego świadczeń pieniężnych do zmian zaistniałych w obrocie cywilnoprawnym⁴. Z norm prawnych wynika bowiem, że spełnienie świadczenia pieniężnego polega na przeniesieniu własności znaków pieniężnych (np. art. 720 k.c.⁵), co implikuje, że spełnienie świadczenia pieniężnego może nastąpić wyłącznie w pieniądzu gotówkowym. W związku z elektronizacją obrotu wydaje się jednak potrzebne odejście od językowego brzmienia przepisów kodeksu cywilnego i dokonanie ich wykładni funkcjonalnej w ten sposób, że spełnienie świadczenia pieniężnego obejmuje również bezgotówkowe spełnienie świadczenia pieniężnego. Ponadto dematerializacja pieniądza, automatyzacja obrotu oraz sposobów zapłaty, a także pojawienie się samowystępujących się umów („*smart contracts*”) powodują trudności związane z klasyfikacją zapłaty jako czynności prawnej albo faktycznej.

4. Metody badawcze

Podstawową metodą badawczą wykorzystywaną w pracy była metoda formalno-dogmatyczna. Jej zastosowanie polegało na językowo-logicznej analizie aktów normatywnych z uwzględnieniem zasad językoznawstwa, logiki i rozumowań jurydycznych służących wykładni prawa⁶. Przy dokonywaniu wykładni uwzględniono orzecznictwo oraz piśmiennictwo aktualne na dzień 10.12.2020 r.

Metodę prawoporównawczą wykorzystywano pomocniczo dla ogólnego porównania wybranych zagadnień dotyczących pieniądza i świadczenia pieniężnego w systemie germańskim, romańskim oraz *common law*, a także w *CISG*⁷ oraz w prawie modelowym (*PECL*⁸, *DCFR*⁹, *PICC*¹⁰). Miało to umożliwić głębsze poznanie prawa krajowego, jego

---

⁴ Tak też M. Bednarek, *Mienie. Komentarz do art. 44-55 Kodeksu cywilnego*, Kraków 1997, s. 74.

⁵ Ustawa z 23.4.1964 r. – Kodeks cywilny (tj. Dz.U. z 2020 r. poz. 1740).

⁶ T. Stawecki, P. Winczorek, *Wstęp do prawoznawstwa*, Warszawa 2003, s. 22.

⁷ Konwencja Narodów Zjednoczonych o umowach międzynarodowej sprzedaży towarów z 11.4.1980 r. (Dz.U. z 1997 r. nr 45, poz. 286) (*Convention on Contracts for the International Sale of Goods*).

⁸ Zasady Europejskiego Prawa Umów z 1998 r. i 2002 r. (*Principles of European Contract Law*).

⁹ Projekt Wspólnej Ramy Odniesienia (*Principles, Definitions and Model Rules of European Contract Law. Draft Common Frame of Reference*).

¹⁰ Zasady Międzynarodowych Kontraktów Handlowych UNIDROIT (*UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts*).

wykładnię funkcjonalną oraz ułatwić konstruowanie postulatów *de lege ferenda*¹¹. Należy jednak zaznaczyć, że praca nie stanowi pracy typowo prawnoporównawczej, lecz metodę komparatystyczną wykorzystano jedynie do wzbogacenia argumentacji prawniczej.

Metodę historyczną również zastosowano w ograniczonym zakresie, tj. w celu ukazania czynników determinujących proces przemian prawa cywilnego na gruncie problematyki pieniądza i świadczenia pieniężnego oraz weryfikacji wpływu zjawiska dematerializacji pieniądza na zmiany prawne¹².

Natomiast argumenty właściwe ekonomicznej analizie prawa, przydatne szczególnie na gruncie prawa zobowiązań¹³, wykorzystano w procesie wykładni prawa w toku analizy funkcjonalnej oraz w celu sformułowania postulatów *de lege ferenda*.

5. Struktura pracy doktorskiej

Praca składa się z wprowadzenia, pięciu rozdziałów oraz zakończenia. Poniżej w Autoreferacie przedstawiono opis poszczególnych rozdziałów.

W rozdziale pierwszym pt. „Zarys rozwoju pieniądza i interdyscyplinarny charakter pieniądza” przedstawiono zarys historii pieniądza oraz odniesiono się do sposobu rozumienia tego pojęcia w innych naukach. W części historycznej opisano genezę pieniądza i jego rozwój od tzw. pieniądza towarowego przez monety, a następnie pieniądz papierowy do pieniądza bezgotówkowego i innych – mających zastąpić tradycyjny pieniądz – innowacyjnych środków płatniczych takich jak pieniądz elektroniczny czy też kryptowaluty. Krótko omówiono zjawisko dematerializacji pieniądza wynikające z ewolucji jego postaci. W dalszej kolejności – z uwagi na interdyscyplinarny charakter pieniądza – opisano ekonomiczne, psychologiczne i socjologiczne ujęcie pieniądza. W perspektywie rozważań cywilnoprawnych najszerzej przedstawiono ekonomiczne ujęcie pieniądza, w tym podejście funkcjonalne, według którego pieniądzem jest to, co wypełnia funkcje pieniądza: środka płatniczego (środka wymiany), miernika wartości, środka tezauryzacji. Rozdział pierwszy zakończono rozważaniami dotyczącymi wzajemnej relacji prawnego pojęcia pieniądza w stosunku do definicji proponowanych w innych dyscyplinach i naukach.

---

¹¹ Zob. R. Tokarczyk, *Komparatystyka prawnicza*, Warszawa 2008, s. 200.

¹² Zob. T. Stawecki, P. Winczorek, *Wstęp...*, s. 23.

¹³ M. Olechowski, *Czy ekonomiczna analiza prawa jest użyteczna dla prawa prywatnego?*, [w:] *Ekonomiczna analiza prawa: XV Konferencja Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego*, 7 marca 2014 roku, red. T. Giaro, Warszawa 2015, s. 79-82.

W drugim rozdziale pt. „Pieniądz jako przedmiot świadczenia pieniężnego” zawarto uwagi terminologiczne dotyczące prawnego pojęcia pieniądza i jego istoty. Przedstawiono granice pojęcia pieniądza i odróżniono je od innych pojęć – wartości, środków pieniężnych, środków płatniczych, prawnego środka płatniczego, waluty, instrumentu płatniczego. Najistotniejszą część rozważań stanowi omówienie definicji związanych z tradycyjnie pojmowanymi „elementami” pieniądza, tj. jednostką pieniężną, znakiem pieniężnym i sumą pieniężną. Z uwagi na brak definicji legalnej pieniądza w prawie polskim omówiono definicje pieniądza formułowane w polskiej doktrynie i orzecznictwie, zarówno w prawie cywilnym, jak i innych gałęziach prawa (prawie konstytucyjnym, karnym, finansowym), a także założenia państwowej teorii pieniądza, społecznej teorii pieniądza oraz instytucjonalnej teorii pieniądza. Przedstawiono także niespójności interpretacyjne wynikające z wykładni pojęcia pieniądza występującego w przepisach kodeksu cywilnego. Rozdział zwięźczo rozważaniami dotyczącymi istoty pojęcia pieniądza i jego granic. W oparciu o przeprowadzone badania sformułowano propozycję doktrynalnej definicji pieniądza.

W trzecim rozdziale pt. „Postacie pieniądza i ich charakter prawny wobec dematerializacji” omówiono występujące w obrocie postacie pieniądza, tj. pieniądz gotówkowy (materialną postać pieniądza) oraz pieniądz bezgotówkowy (zdematerializowane postacie pieniądza). Przeanalizowano takie kategorie jak pieniądz bankowy, pieniądz elektroniczny oraz wirtualne waluty, a następnie odniesiono się do kwestii możliwości ich klasyfikacji jako pieniądza. Z perspektywy tej niniejszej rozprawy kluczowe są zawarte w tym rozdziale rozważania dotyczące cywilnoprawnego charakteru pieniądza w kontekście jego dematerializacji. Omówiono naturę prawną znaku pieniężnego, jednostki pieniężnej oraz jednostki pieniądza elektronicznego. Dokonano rewizji koncepcji dotyczącej prawa do jednostki pieniężnej, a także jego klasyfikacji w ramach podziału praw podmiotowych. Powyższą analizę przeprowadzono z uwzględnieniem przepisów dotyczących jednostek pieniężnych zgromadzonych na rachunkach bankowych oraz rachunkach płatniczych.

W czwartym rozdziale pt. „Świadczenie pieniężne – definicja, zasady wykonywania i problematyka naruszenia zobowiązania pieniężnego” przedstawiono kompleksową analizę instytucji świadczenia pieniężnego w świetle zjawiska dematerializacji pieniądza. W tym rozdziale zawarto definicję świadczenia pieniężnego oraz stosunek pojęcia świadczenia pieniężnego do pojęcia zapłaty. Omówiono również rozróżnienie między spełnieniem świadczenia pieniężnego a transakcją płatniczą i bankowym rozliczeniem pieniężnym oraz wzajemną relacją tych pojęć. Zostały opisane – również w kontekście dematerializacji

pieniądza – zasady spełniania świadczeń pieniężnych, sposoby, chwila oraz miejsce spełnienia świadczenia pieniężnego. Szczególną uwagę poświęcono zagadnieniu swobody wyboru sposobu spełnienia świadczenia pieniężnego gotówkowo lub bezgotówkowo, z uwzględnieniem wcześniejszych rozważań dotyczących rozumienia prawnego środka płatniczego. Rozdział zwięźczo analizą problematyki naruszenia zobowiązania pieniężnego.

Piąty rozdział pt. „Charakter prawny spełnienia świadczenia pieniężnego” dotyczy konstrukcji prawnej zapłaty. Rozważania w tym przedmiocie objęły skrótową prezentację teorii określających charakter spełnienia świadczenia, a także pojęcia czynności prawnej i faktycznej. Przedstawiono wyrażane w polskiej doktrynie i orzecznictwie stanowiska dotyczące charakteru prawnego spełnienia świadczenia pieniężnego gotówkowego i bezgotówkowego, w tym w kontekście postępującej automatyzacji obrotu. Przenalizowano kwestię uznania spełnienia świadczenia pieniężnego za czynność prawną lub faktyczną.

W zakończeniu przedstawiono podsumowanie konsekwencji zjawiska dematerializacji pieniądza w obrocie cywilnoprawnym, główne tezy pracy oraz postulaty *de lege ferenda*.

6. Wnioski

Przeprowadzone badania potwierdziły tezę o zasadniczym wpływie dematerializacji pieniądza na pojęcie świadczenia pieniężnego, jego zakres, zasady spełniania tychże świadczeń oraz ich charakter prawny. Spośród najważniejszych konsekwencji dematerializacji pieniądza w obrocie cywilnoprawnym można wyróżnić przede wszystkim:

- 1) trudności w wykładni pojęcia pieniądza wobec pojawienia się nowych kategorii takich jak pieniądź bankowy, pieniądź elektroniczny, kryptowaluty,
- 2) problem braku jednorodnego charakteru prawnego pieniądza i zapłaty oraz niedostosowanie instrumentarium cywilnoprawnego do zmian wynikających ze zjawiska dematerializacji,
- 3) multiplikację sposobów spełnienia świadczenia pieniężnego oraz zakres swobody wyboru tego sposobu.

Analiza problemów badawczych w kontekście wyznaczonych celów badawczych doprowadziła do niżej wskazanych szczegółowych wniosków.

Zarys rozwoju pieniądza i interdyscyplinarny charakter pieniądza

Przedstawienie skróconej historii pieniądza i jego interdyscyplinarnego charakteru miało służyć ukazaniu uwarunkowań procesu dematerializacji pieniądza oraz zobrazowaniu relacji między ekonomicznym, socjologicznym, psychologicznym a prawnym pojęciem pieniądza.

Ze wskazanego zarysu dziejów pieniądza wyłania się dostrzegalne również przez przedstawicieli nauk ekonomicznych zjawisko dematerializacji pieniądza. Jest to proces ewolucji pieniądza, polegający na odejściu od postrzegania materialnej (rzeczowej) postaci pieniądza w kierunku podkreślenia jego fiducyjności, na skutek czego obok banknotów i monet pojawiły się zdematerializowane postacie pieniądza. Takie rozumienie dematerializacji koresponduje z omawianą w doktrynie prawniczej zmianą charakteru pieniądza, który najpierw traktowano jako twór materialny, rzecz (np. pieniądz towarowy), a który z czasem stał się ideą, koncepcją (pieniądz fiducyjny, pieniądz elektroniczny)¹⁴. Wskazane zjawisko, co potwierdziły dalsze rozważania, ma istotny wpływ na kwestie prawne związane ze świadczeniem pieniężnym.

Zgodnie z dyrektywami wykładni funkcjonalnej przyjęto, że pojęcie pieniądza w rozumieniu prawa cywilnego powinno podlegać wykładni z uwzględnieniem aspektów ekonomicznych, socjologicznych, filozoficznych oraz psychologicznych. Istotną rolę odgrywa również postulat integracji zewnętrznej nauk¹⁵. Jednakże prawne ujęcie nie musi być tożsame z ekonomicznym, socjologicznym, filozoficznym czy też psychologicznym pojęciem pieniądza. Wynika to przede wszystkim ze zróżnicowanych ról poszczególnych nauk. Dlatego odmienne rozumienie pieniądza w prawie cywilnym jest możliwe z uwagi na korygującą funkcję prawa.

Pieniądz jako przedmiot świadczenia pieniężnego

Poprzedzające główny wywód ustalenia dotyczące pojęć związanych z pieniądzem ukazały, że niektóre definicje stosuje się nieprawidłowo lub też wyjaśnia się je w sposób niejednolity. Szczególnie istotne jest omówienie tzw. „elementów” pieniądza – jednostki pieniężnej, znaku pieniężnego oraz sumy pieniężnej. Należy zgodzić się ze stwierdzeniem, że są to raczej „zwroty prawne” odnoszące się do pojęcia pieniądza¹⁶, a nie jego elementy czy też składniki, bowiem może występować w obrocie jednostka pieniężna bez znaku pieniężnego. Jednostkę pieniężną określa się jako normatywną miarę wartości o charakterze abstrakcyjnym¹⁷. Zgodnie z art. 1 ust. 2 u.d.z.¹⁸ jednostką pieniężną jest złoty dzielący się na 100 groszy. Znak pieniężny

---

¹⁴ Przekonująco zobrazował to D. Cyman, *Elektroniczne instrumenty płatnicze a bezpieczeństwo uczestników rynku finansowego*, Warszawa 2013, s. 37.

¹⁵ J. Łakomy, *Pojęcie integracji zewnętrznej nauk prawnych*, Wrocławskie Studia Erazmiańskie. Zeszyty Studenckie 2009, nr 3, s. 60 i cyt. tam literatura, <http://www.bibliotekacyfrowa.pl/Content/34575/005.pdf>, dostęp 29.05.2021 r.

¹⁶ A. Nowak-Far, P. Zapadka, *Nauka o pieniądzu i funkcje banku centralnego*, [w:] *Finanse publiczne i prawo finansowe. Studia prawnicze*, red. A. Nowak-Far, Warszawa 2017, s. 35.

¹⁷ Zob. np. T. Dybowski, A. Pyrzyńska, *Świadczenie*, s. 263. Podobnie P. Machnikowski, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. E. Gniewek, P. Machnikowski, Warszawa 2019, Legalis, art. 358, nb 2.

¹⁸ Ustawa z 7.7.1994 r. o denominacji złotego (Dz.U. nr 84, poz. 386 ze zm.).

definiuje się jako szczególnego rodzaju rzecz ruchomą, na której wyrażone są jednostki pieniężne¹⁹. Zgodnie z art. 31 u.NBP²⁰ znakami pieniężnymi Rzeczypospolitej Polskiej są banknoty i monety opiewające na złote i grosze. Suma pieniężna oznacza z kolei „wyrażoną w jednostkach pieniężnych pewną określoną wielkość abstrakcyjnej wartości”²¹.

Kolejnym istotnym pojęciem jest pojęcie prawnego środka płatniczego występujące zarówno w prawodawstwie polskim, jak i unijnym (art. 128 Traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej, Zalecenie Komisji Europejskiej nr 2010/191/UE z 22.3.2010 r. dotyczące zakresu i skutków statusu banknotów i monet euro jako prawnego środka płatniczego²²). Pojęcie to często utożsamia się z pieniądzem. Prawny środek płatniczy stanowią banknoty i monety emitowane przez bank centralny danego państwa (np. przez NBP zgodnie z art. 32 u.NBP) lub Europejski Bank Centralny. Wydaje się, że przeważnie stanowiska doktryny, jak i wyżej wspomniane Zalecenie Komisji Europejskiej opierają się na podobnym założeniu, iż koncepcja prawnego środka płatniczego ma na celu zagwarantowanie przyjęcia środka płatniczego przez wierzyciela²³, co naturalnie wiąże się z przypisywaną mu cechą powszechnej uznawalności. Jednakże wobec dematerializacji pieniądza słuszne wątpliwości może budzić przyznanie atrybutu przymusowej mocy umarzania zobowiązań jedynie znakowi pieniężnemu, a nie jednostce pieniężnej²⁴. Należy zatem przyjąć definicję uznającą za prawny środek płatniczy jednostki pieniężne ucieleśnione w znakach pieniężnych mających obieg prawny w danym państwie np. w Rzeczypospolitej Polskiej, czyli powszechnie w nim akceptowanych (trzeba przy tym wskazać na wyjątki od tej zasady wynikające z ustawy albo woli stron).

Przechodząc w tym miejscu do wniosków w zakresie definicji pieniądza, należy podkreślić, że tradycyjne poglądy – uznające za pieniądź tylko znaki pieniężne będące prawnym środkiem płatniczym – nie uwzględniają procesu dematerializacji pieniądza i pozostają w sprzeczności z założeniem, że to jednostka pieniężna pełni zasadnicze funkcje pieniądza i ma podstawowe znaczenie dla zdefiniowania jego istoty.

Większość poglądów przedstawicieli polskiej doktryny prawa cywilnego można zakwalifikować jako wpisujące się w założenia tzw. państwowej teorii pieniądza. Na przykład, pojęcie pieniądza odnosi się do systemu pieniężnego uregulowanego prawnie w danym

---

¹⁹ Zob. np. P. Machnikowski, [w:] *Kodeks...*, art. 358, nb 2.

²⁰ Ustawa z 29.8.1997 r. o Narodowym Banku Polskim (tj. Dz.U. z 2020 r., poz. 2027 ze zm.).

²¹ Z. Żabiński, *Jednostka pieniężna...*, s. 94; T. Dybowski, A. Pyrzyńska, *Świadczenie*, s. 263.

²² Dz. Urz. UE L 83, s. 70.

²³ Choć art. 32 u.NBP normy przewidującej tzw. przymusową moc umarzania zobowiązań nie zawiera. Zob. M. Olechowski, *Normatywne podstawy przymusowego umarzania zobowiązań pieniężnych*, PiP 2004, nr 5, s. 71-74.

²⁴ Zob. M. Olechowski, *Normatywne podstawy...*, s. 75.

państwie²⁵ lub uzależnia się uznanie danego dobra za pieniądź od aprobaty ustawodawcy²⁶. Dodatkowo wskazuje się funkcje pieniądza opisywane w ekonomii²⁷. Skłania to do podejścia, które można nazwać mieszanym (kombinowanym), polegającego najpierw na wyróżnieniu środków wypełniających funkcje pieniądza, a następnie na zawężeniu zakresu definicyjnego pieniądza tylko do tych środków, które ustawodawca uznaje za pieniądź, w zależności od proponowanego ujęcia – albo bezpośrednio przez przyznanie im *explicite* przymusowej mocy umarzania zobowiązań (czy też statusu prawnego środka płatniczego), albo pośrednio, tj. w drodze funkcjonalnej wykładni norm prawnych.

W doktrynie zagranicznej w odniesieniu do pojęcia pieniądza występują: teoria państwowa (F.A. Mann, G.F. Knapp), zmodernizowana teoria państwowa (C. Proctor), społeczna teoria pieniądza (A. Nussbaum) oraz instytucjonalna teoria pieniądza (A. Sáinz de Vicuña). Z powyżej wskazanych teorii najbardziej właściwym podejściem wydaje się państwowa teoria pieniądza, w wersji zrewidowanej przez C. Proctora²⁸. Z jednej strony teoria ta pozwala uniknąć zbędnego zawężenia pojęcia pieniądza wyłącznie do banknotów i monet stanowiących prawny środek płatniczy oraz dostrzec proces dematerializacji pieniądza. Z drugiej strony podkreśla rolę ram prawnych dla systemu pieniężnego i nie prowadzi do ryzyka związanego z arbitralnym poszerzaniem pojęcia pieniądza, co mogłoby nastąpić w przypadku przyjęcia społecznej teorii pieniądza.

Dokonując formalno-dogmatycznej wykładni przepisów kodeksu cywilnego odwołujących się do pojęcia pieniądza, można stwierdzić, że polski ustawodawca terminem tym posługuje się niekonsekwentnie, a ponadto oprócz tego pojęcia pojawiają się pojęcia sumy, sumy pieniężnej, środków pieniężnych, często rozumianych podobnie jak pojęcie pieniądza. W niektórych przepisach (art. 788 § 3, 801 § 3, 849 § 3 k.c.) pieniądź oznacza znaki pieniężne, ale w większości przepisów (art. 358¹ § 2 i 3, 363 § 1 i 2, 408 § 3, 498 § 1, 659 § 2, 693 § 2, 741, 821, 871 § 1 i 2, 903 i 908 § 2 k.c.) mowa jest o pieniądzu w rozumieniu dobra wyrażonego w jednostkach pieniężnych lub sumy pieniężnej, zaś inne przepisy uznaje się w doktrynie za niejednoznaczne (art. 264, 364 § 1, 845 k.c.)²⁹. Z rozważań na gruncie wskazanych przepisów kodeksu cywilnego wynika, że dostrzeżone zjawisko dematerializacji pieniądza powinno być

---

²⁵ M. Rybiałek, *Ewolucja środków płatności (zapłaty): od pieniądza gotówkowego do pieniądza elektronicznego*, SPP 2012, nr 4, s. 127; P. Machnikowski, [w:] *Kodeks...*, art. 358, nb 2.

²⁶ M. Olechowski, *O relacjach między prawem a ekonomią. Uwagi cywilisty na marginesie ekonomicznej analizy prawa*, KPP 2008, nr 3, s. 628-629; M. Michna, *Bitcoin...*, s. 30-31.

²⁷ Zob. np. G. Koziół, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. M. Załucki, Warszawa 2019, Legalis, art. 358, nb 5.

²⁸ C. Proctor, *Mann on the legal the legal aspect of money*, Oxford 2012, s. 40-41.

²⁹ T. Dybowski, A. Pyrzyńska, *Świadczenie*, s. 263; M. Bednarek, *Mienie...*, s. 74.

uwzględniane jako kryterium interpretacyjne w ramach wykładni funkcjonalnej przepisów prawa cywilnego, z uwagi na dyrektywy wykładni dynamicznej. Dematerializacja znacząco wpływa na interpretację pojęcia pieniądza, szczególnie w przypadkach spornych. Za istotny należy także uznać argument wynikający z uzasadnienia ekonomicznego i potrzeby obniżania kosztów transakcyjnych stron. Ograniczenie rozumienia pieniądza do znaków pieniężnych trzeba ocenić jako prowadzące do nieefektywności i zwiększające koszty transakcyjne. Stwierdzono również, że wspomniane przepisy nie stoją na przeszkodzie szerokiemu rozumieniu pojęcia pieniądza.

Należy uznać, że dla zdefiniowania pieniądza niezbędne jest posłużenie się pojęciem jednostki pieniężnej, które stanowi *differentia specifica* pieniądza³⁰. Jednostka pieniężna służy wypełnianiu funkcji pieniądza³¹ i może występować w obrocie bez znaku pieniężnego. Natomiast znak pieniężny nie może występować w obrocie bez jednostki pieniężnej, ponieważ jest on tylko nosicielem jednostek pieniężnych.

Pieniądz należy zatem definiować jako dobro niematerialne stanowiące normatywnie określone jednostki pieniężne, wypełniające na podstawie przepisów prawa funkcję powszechnego środka umarzania zobowiązań, stanowiące jednocześnie miarę wartości, występujące w obrocie cywilnoprawnym w postaci ucieleśnionej w znakach pieniężnych stanowiących na mocy prawa nośnik jednostek pieniężnych albo w postaci zdematerializowanej, tj. oderwanej od znaków pieniężnych.

Pieniądz w tym znaczeniu będzie zatem przede wszystkim kategorią abstrakcyjną i normatywną. Dematerializacja pieniądza spowodowała odejście od postrzegania pieniądza jako przedmiotu materialnego, czyli fizycznego. Odnosząc się do cechy niematerialności, wskazać należy, że taka kwalifikacja pojawiała się już wcześniej w polskiej doktrynie, zaproponowano bowiem kategoryzację pieniądza jako dobra niematerialnego albo przedmiotu niematerialnego.

W toku analizy uznano, że pieniądz ma przeważnie publicznoprawny charakter, co przejawia się w ograniczeniu autonomii woli stron w zakresie definiowania tego pojęcia. Z tego powodu należy przyjąć założenia zmodernizowanej państwowej teorii pieniądza, ponieważ to prawodawca decyduje o uznaniu dobra za pieniądz, wyrażając je w normatywnie określonych jednostkach pieniężnych i bezpośrednio nazywając je pieniądzem lub pośrednio przyznając im

---

³⁰ Świadczy ona o istocie pieniądza, tak też np. M. Bednarek, *Mienie...*, s. 73.

³¹ A wręcz, jak się wskazuje, ogniskuje funkcje pieniądza – zob. M. Olechowski, *Normatywne podstawy...*, s. 75.

funkcje pieniądza (przez umożliwienie pełnienia przez nie funkcji umarzania zobowiązań pieniężnych i miernika wartości). Teoria ta powinna być łączona z podejściem funkcjonalnym, ponieważ na etapie badania desygnatów pojęcia, które prawodawca pośrednio legitymizował jako pieniądz, istotne znaczenie ma kwestia wypełniania przez nie funkcji pieniądza.

Postacie pieniądza i ich charakter prawny wobec dematerializacji

W toku analizy rozróżniono pieniądz gotówkowy (pieniądz w postaci ucieleśnionej w znakach pieniężnych) oraz pieniądz bezgotówkowy (zdematerializowane postacie pieniądza).

Z uwagi na to, że istotą pieniądza jest jednostka pieniężna, należy zgodzić się ze stwierdzeniem, że pieniądz gotówkowy stanowi w pewnym sensie pieniądz zmaterializowany³². Dlatego też w pracy uznano, że pieniądz gotówkowy oznacza dobro niematerialne stanowiące normatywnie określone jednostki pieniężne, wypełniające na podstawie przepisów prawa funkcję powszechnego środka umarzania zobowiązań, stanowiące jednocześnie miarę wartości, występujące w obrocie cywilnoprawnym w postaci ucieleśnionej w znakach pieniężnych stanowiących na mocy prawa nośnik jednostek pieniężnych.

W przypadku pieniądza bezgotówkowego chodzi zaś o dobro niematerialne stanowiące normatywnie określone jednostki pieniężne, wypełniające na podstawie przepisów prawa funkcję powszechnego środka umarzania zobowiązań, stanowiące jednocześnie miarę wartości, występujące w obrocie cywilnoprawnym w postaci zdematerializowanej, tj. oderwanej od znaków pieniężnych. W ramach dokonanej analizy możliwości kwalifikacji danych kategorii do pieniądza bezgotówkowego uznano, że będzie nim między innymi pieniądz bankowy, który wypełnia na podstawie przepisów prawa funkcję powszechnego środka umarzania zobowiązań (co następuje za pomocą bankowych rozliczeń pieniężnych).

Odnosząc się zaś do pieniądza elektronicznego uregulowanego w ustawie o usługach płatniczych³³ jego kwalifikację jako pieniądza w znaczeniu prawnym można kwestionować. Po pierwsze, z definicji pieniądza elektronicznego ustawodawca usunął przesłankę „wyrażenia w jednostkach pieniężnych”, co oznacza, że może być potencjalnie wyrażony w innych jednostkach niż pieniężne. W takiej sytuacji wydaje się, że nie została zachowana istota pojęcia pieniądza. Po drugie, pieniądz elektroniczny może pełnić rolę miary wartości, nie pełniąc przy tym funkcji powszechnego środka umarzania zobowiązań z uwagi na ograniczenie jego zastosowania do zamkniętego systemu mało rozpowszechnionego w obrocie. Z tych

---

³² A. Nowak-Far, P. Zapadka, *Nauka o pieniądzu...*, s. 43.

³³ Ustawa z 19.8.2011 r. o usługach płatniczych (tj. Dz.U. z 2020 r. poz. 794 ze zm.).

względów należałoby go raczej uznać za surogat pieniądza w zdematerializowanej postaci. Natomiast w zakresie walut wirtualnych *de lege lata* trzeba się przyłączyć do powszechnego w polskiej doktrynie stanowiska, że nie stanowią one pieniądza, co może jednak ulec zmianie, w szczególności wobec inicjatyw stworzenia *Central Bank Digital Currency*.

W dalszej kolejności stwierdzono, że wskutek dematerializacji pieniądza, a dokładniej drugiego jej etapu, czyli zastąpienia znaku pieniężnego zapisem na rachunku, ponownej analizy wymaga natura prawna pieniądza (jednostki pieniężnej), a nie tylko – jak się podnosi w doktrynie – stosunek rachunku³⁴. Wobec tego, że w niektórych przypadkach jednostki pieniężne w ogóle nie są ucieleśnione w znakach pieniężnych, słusznie wskazuje się na niedostatek aktualnego instrumentarium prawnego w odniesieniu do prawnorzeczowej kwalifikacji pieniędzy³⁵. Dlatego też podjęto próbę rewizji dotychczasowych rozważań doktrynalnych w tym zakresie. W przypadku znaku pieniężnego nie budzi wątpliwości, że jest on rzeczą, choć, jak powszechnie uznaje się w doktrynie, szczególnego rodzaju (*sui generis*). Charakter znaku pieniężnego jako rzeczy i nosiciela jednostek pieniężnych umożliwia jednocześnie przeniesienie władania znakami, jak i jednostkami pieniężnymi³⁶. Znaki pieniężne są właściwie instrumentami, a środkiem, którym dokonuje się zapłaty, jest jednostka pieniężna. Z kolei jednostkę pieniężną określa się jako przedmiot niematerialny³⁷.

W pracy przyjęto, że na podstawie całokształtu przepisów dotyczących systemu pieniężnego w Polsce (art. 31, 32 i n. u.NBP, art. 1 u.d.z.), rozliczeń pieniężnych (art. 63 i n. Prawa bankowego³⁸) i usług płatniczych, można konstruować normę prawną dotyczącą prawa do korzystania i rozporządzania zarówno jednostką pieniężną ucieleśnioną w znaku pieniężnym przez przeniesienie jego własności, jak i jednostką pieniężną oderwaną od znaku pieniężnego przez bankowe rozliczenie pieniężne lub transakcję płatniczą.

W ramach rozważań dotyczących klasyfikacji tego prawa podzielono zapatrywanie, że należy odróżnić pieniądz bankowy jako pieniądz od wierzytelności o zamianę pieniądza

---

³⁴ K. Zacharzewski, *Regulacja dematerializacji nowym Kodeksie cywilnym*, SPP 2012, nr 1, s. 39.

³⁵ M. Bednarek, *Mienie...*, s. 74.

³⁶ S. Grzybowski, *Przedmioty stosunków cywilnoprawnych*, [w:] *System Prawa Cywilnego*, red. W. Czachórski, t. 1, *Część ogólna*, red. S. Grzybowski, Ossolineum 1985, s. 447.

³⁷ Zob. np. S. Grzybowski, *Przedmioty...*, s. 448; M. Bednarek, *Mienie...*, s. 73; T. Targosz, *Pieniądz elektroniczny*, [w:] *Prawo Internetu*, red. P. Podrecki, Warszawa 2007, s. 307; M. Świerczyński, *Wykonanie zobowiązania pieniężnego przez zapłatę pieniądzem elektronicznym*, [w:] *Handel elektroniczny. Prawne problemy*, red. J. Barta, R. Markiewicz, Kraków 2005, s. 310.

³⁸ Ustawa z 29.7.1997 r. – Prawo bankowe (tj. Dz.U. z 2020 r. poz. 1896 ze zm.).

bezugotówkowego na gotówkowy, czy też inaczej mówiąc o wypłatę środków³⁹. Pieniądz bankowy (jednostki pieniężne na rachunku) nie jest wierzytelnością, czyli prawem do żądania od dłużnika świadczenia. Pieniądz stanowi bowiem przedmiot tego świadczenia, polegającego na zwrocie środków pieniężnych z rachunku, do którego żądania uprawniony jest wierzyciel. Pieniądz (jednostka pieniężna) stanowi przedmiot świadczenia w zobowiązaniu wynikającym z umowy rachunku bankowego i także innych umów, np. umowy sprzedaży jako cena, umowy o dzieło jako wynagrodzenie. Oprócz tego trzeba przede wszystkim dostrzec, że pieniądz może być także przedmiotem prawa podmiotowego bezwzględnego, gdyż istnieje prawnie chroniona sfera możliwości korzystania z niego z wyłączeniem innych osób i rozporządzania nim. Istnienie takiego prawa o cechach odpowiadających prawom bezwzględnym można wywodzić w drodze wykładni funkcjonalnej i nie stoi to w sprzeczności z zasadą *numerus clausus* praw bezwzględnych. W odniesieniu do praw rzeczowych rzeczywiście należałoby uznać ich ścisły katalog normatywny. Jednakże odnosząc się ogólnie do zasady *numerus clausus* praw bezwzględnych, można przyjąć jej elastyczne (liberalne) rozumienie⁴⁰, zakładające możliwość każdorazowej weryfikacji, czy dana sytuacja prawna odpowiada uogólnionym cechom prawa bezwzględnego⁴¹. Rozważania prowadzą zatem do wniosku, że jednostka pieniężna może być przedmiotem praw majątkowych bezwzględnych, jak i przedmiotem świadczenia w zobowiązaniu. Prawo bezwzględne przysługujące do jednostki pieniężnej należy zakwalifikować jako prawo podobne do własności (*quasi-własność*). Dzięki temu, w przypadkach luk konstrukcyjnych, będzie możliwe zastosowanie w drodze analogii przepisów o przeniesieniu własności do prawa do jednostek pieniężnych. Ze względu na kontrowersje panujące w doktrynie należy postulować *de lege ferenda* wprowadzenie przepisów przyznających wprost prawo dysponowania i rozporządzania jednostką pieniężną na rachunku z wyłączeniem innych osób, choć w pracy uznano, że istnienie takiego prawa można jednak wywodzić w drodze wykładni funkcjonalnej już *de lege lata*.

---

³⁹ T. Targosz, *Pieniądz...*, s. 308; M. Rybiałek, *Ewolucja...*, s. 136-137; Z. Żabiński, *Próba nowoczesnej cywilnoprawnej konstrukcji pojęcia pieniądza i zapłaty*, PiP 1972, nr 8-9, s. 134. Odmiennie T. Dybowski, A. Pyrzyńska, *Świadczenie*, s. 269.

⁴⁰ Na tle zasady *numerus clausus* praw rzeczowych wyjaśniano, że ujęcie liberalne (funkcjonalne) uznaje za prawa rzeczowe tak określone przez ustawodawcę wyraźnie albo przez nadanie im cech praw rzeczowych. Zob. S. Wójcik, *Ogólne wiadomości o prawie rzeczowym*, [w:] *System Prawa Cywilnego*, red. W. Czachórski, t. 2, *Prawo własności i inne prawa rzeczowe*, red. J. Ignatowicz, Ossolineum 1977, s. 17-18.

⁴¹ Tak w przypadku praw na dobrach niematerialnych Ł. Żelechowski, *Zasada numerus clausus praw na dobrach niematerialnych – dylematy dotyczące pojmowania i obowiązywania*, [w:] *Opus auctorem laudat. Księga jubileuszowa dedykowana Profesor Monice Czajkowskiej-Dąbrowskiej*, red. K. Szczepanowska-Kozłowska, I. Matusiak, Ł. Żelechowski, Warszawa 2019, s. 747-748.

Świadczenie pieniężne – definicja, zasady wykonywania i problematyka naruszenia zobowiązania pieniężnego

W nawiązaniu do wcześniejszych wniosków, gdzie przyjęto, że istnieje prawo do jednostki pieniężnej, w zakresie istoty świadczenia pieniężnego należy zgodzić się z twierdzeniem, iż „rzeczywistą treścią tego świadczenia jest przeniesienie możliwości dysponowania oznaczoną sumą jednostek pieniężnych, które nie mają charakteru materialnego”⁴². Świadczenie pieniężne może mieć za przedmiot zarówno pieniądz gotówkowy (zmaterializowaną postać pieniądza), jak i pieniądz bezgotówkowy i nie będzie w tym ostatnim wypadku stanowiło jedynie *datio in solutum*.

W przypadku pieniądza elektronicznego, który według przyjętego poglądu stanowi zapis reprezentujący prawo do sumy pieniężnej, a nie sam pieniądz w czystej postaci, biorąc pod uwagę istotne podobieństwo pieniądza elektronicznego do pieniądza oraz *ratio legis* przepisów unijnych, w drodze wykładni funkcjonalnej wydaje się możliwe uznanie świadczenia z wykorzystaniem pieniądza elektronicznego za świadczenie pieniężne albo stosowanie przepisów o świadczeniach pieniężnych w drodze analogii z ustawy. Natomiast w przypadku walut wirtualnych osiągnięcie takiego rezultatu w drodze wykładni funkcjonalnej nie jest możliwe, zaś nawet i ostrożne stosowanie analogii również nie jest pożądane z uwagi na publicznoprawne funkcje przepisów o świadczeniach pieniężnych⁴³, a ponadto rodziłoby to istotne problemy, np. w kwestii naliczenia odsetek⁴⁴.

Zasadniczo możliwe jest spełnienie świadczenia w sposób gotówkowy i bezgotówkowy, a w dobie automatyzacji obrotu również w sposób zautomatyzowany, np. przez wykorzystanie kreatywnego kontraktu i przypisanie skutków jego działania dłużnikowi. Biorąc pod uwagę aktualne unormowania prawne, przypisywanie skutków działania inteligentnego kontraktu dłużnikowi nie byłoby nawet konieczne dla stwierdzenia wykonania zobowiązania pieniężnego, bowiem nie musi być ono wykonane przez dłużnika, ale może być spełnione również przez osobę trzecią (art. 356 § 2 k.c.), a zatem – jak się wydaje – także w oparciu o *argumentum a maiori ad minus* przez program komputerowy wykorzystywany przez dłużnika.

---

⁴² T. Dybowski, *Świadczenie*, [w:] *System Prawa Cywilnego*, t. 3, cz. 1, *Prawo zobowiązań, część ogólna*, red. Z. Radwański, Ossolineum 1981, s. 128; podobnie treść świadczenia pieniężnego można określić jako „przeniesienie możliwości dysponowania oznaczoną sumą pieniężną”, która to „suma pieniężna nie ma charakteru materialnego”, T. Dybowski, A. Pyrzyńska, *Świadczenie*, s. 279.

⁴³ E. Wanat, *Bitcoin i inne kryptowaluty jako przedmiot świadczenia pieniężnego*, TPP 2019, nr 2, s. 102-103.

⁴⁴ Zob. na ten temat M. Michna, *Bitcoin...*, s. 84-87.

Multiplikacja sposobów spełnienia świadczenia pieniężnego została wskazana jako jedna z konsekwencji dematerializacji. Dłużnikowi przysługuje swoboda wyboru sposobu spełnienia świadczenia pieniężnego za pomocą znaków pieniężnych albo zdematerializowanych postaci pieniądza, chyba że co innego wynika z przepisów ustawy albo postanowień umowy. Należy zatem odejść od wymogu zgody wierzyciela na zapłatę bezgotówkową w każdym przypadku. Zapłata bezgotówkowa będzie możliwa także bez zgody wierzyciela, o ile istnieje w świetle art. 354 § 1 k.c. ustalony zwyczaj w tym zakresie, co jak należy uznać obecnie ma miejsce. Trzeba jednak zaaprobować stanowisko, że nie powinien to być sposób zupełnie dowolny, lecz sposób zwyczajowo przyjęty w danych stosunkach, którego wierzyciel może się spodziewać⁴⁵.

Dematerializacja miała także wpływ na ustalenie miejsca oraz chwili spełnienia świadczenia pieniężnego. Za chwilę spełnienia tego świadczenia należy uważać moment uznania rachunku wierzyciela, ponieważ wówczas uzyskuje on faktyczną możliwość rozporządzania środkami pieniężnymi i zostaje zaspokojony jego interes w wykonaniu zobowiązania pieniężnego. Odnosząc się do miejsca spełnienia świadczenia pieniężnego, o którym mowa w art. 454 k.c., a także mając na względzie realia obrotu i korzystania z rachunków oraz fakt, że środki pieniężne trafiają do banku czy też innego dostawcy usług płatniczych wierzyciela, należy uznać, że również w przypadku zapłaty bezgotówkowej miejscem spełnienia świadczenia jest miejsce zamieszkania wierzyciela, a nie – jak powszechnie uważa się w doktrynie i orzecznictwie – siedziba banku prowadzącego rachunek. To bowiem w miejscu zamieszkania wierzyciel najczęściej uzyskuje dostęp do środków pieniężnych i rozporządza nimi.

W odniesieniu do kwestii naruszenia zobowiązania z uwagi na multiplikację sposobów spełnienia świadczenia pieniężnego doszło do zmiany zakresu zachowań dłużnika stanowiących naruszenie zobowiązania. Posługując się tradycyjną terminologią, niewykonaniem zobowiązania będzie niespełnienie świadczenia pieniężnego, zaś spełnienie w odmienny sposób (np. gotówkowo zamiast bezgotówkowo) będzie nienależytym wykonaniem.

Charakter prawny spełnienia świadczenia pieniężnego

W odniesieniu do charakteru prawnego spełnienia świadczenia pieniężnego w doktrynie przeważał dotychczas pogląd o kwalifikacji spełnienia świadczenia pieniężnego jako czynności prawnej dwustronnej i rozporządzającej (teoria umowna)⁴⁶.

---

⁴⁵ C. Hugo, *Payment*, [w:] *European contract law: Scots and South African perspectives*, red. H.L. MacQueen, R. Zimmermann, Edinburgh 2006, s. 238.

⁴⁶ Zob. np. A. Ohanowicz, *Glosa do wyroku Sądu Najwyższego z dnia 23 kwietnia 1976 r., III CRN 46/76, OSPiKA 1977, z. 2, s. 77*. Odmiennie, tj. jako czynność konwencjonalną o charakterze wykonawczym, definiują charakter prawny spełnienia świadczenia pieniężnego T. Dybowski, A. Pyrzyńska, *Świadczenie*, s. 273-278.

W pracy zaproponowano inne stanowisko. W przypadku gdy świadczenie pieniężne pojmuje się jako przekazanie jednostek pieniężnych, przywodzi to na myśl czynność faktyczną. Proponowana w niniejszej pracy koncepcja prawa do jednostek pieniężnych, które w przypadku materialnej postaci pieniądza jest ściśle związane z prawem własności znaków pieniężnych, a w przypadku zdematerializowanych postaci pieniądza stanowi *quasi-własność* (prawo podobne do własności), skłania do stosowania przepisów o przeniesieniu własności wprost albo w drodze analogii. Tym samym przywodzi to na myśl czynność prawną. Przyjmując jednak interpretację, że przeniesienie posiadania, o którym mowa w art. 155 § 2 k.c., stanowi dodatkowy element stanu faktycznego czynności prawnej, a nie oświadczenie woli, można twierdzić, że zapłata nie jest czynnością prawną⁴⁷.

Przeprowadzone rozważania prowadzą do wniosku, że nie wydaje się możliwa jednolita kategoryzacja świadczenia pieniężnego jako czynności prawnej przy istniejącym instrumentarium pojęciowym. Niektóre argumenty wskazują na możliwość uznania zapłaty za czynność prawną, podczas gdy inne negują obecność zgodnego oświadczenia woli stron przy tej czynności. Badania wykazały także zasadnicze rozbieżności w doktrynie co do oceny charakteru prawnego zapłaty za pomocą polecenia przelewu, kartą płatniczą czy też pieniądzem elektronicznym. Ukazuje się tutaj niedostatek instrumentarium cywilnoprawnego, a znaczenia nabiera szczególna regulacja dokonywania transakcji płatniczych określona w ustawie o usługach płatniczych. Trzeba przy tym odróżniać konstrukcję bankowego rozliczenia pieniężnego i transakcji płatniczej jako usług rozliczeniowych, płatniczych (mających charakter czynności *sui generis*⁴⁸) od świadczenia pieniężnego, czyli zapłaty w stosunku podstawowym⁴⁹.

Należy jednocześnie podkreślić, że z uwagi na postępującą automatyzację obrotu cywilnoprawnego, rozwój tzw. *smart contracts* oraz marginalizację elementu woli zasadne wydaje się odejście od teorii umownej w kierunku uznania, że spełnienie świadczenia pieniężnego samo w sobie nie stanowi czynności prawnej. Konstrukcja czynności prawnej nie jest bowiem w każdym przypadku zapłaty niezbędna, skoro do spełnienia świadczenia pieniężnego może dojść również w razie braku zgodnych oświadczeń woli wierzyciela i dłużnika, a o wykonaniu zobowiązania zgodnie z art. 354 § 1 k.c. decydują elementy

---

⁴⁷ W. Katner, *Umowne nabycie własności ruchomości*, Warszawa 1995, s. 48-49; T. Dybowski, A. Pyrzyńska, *Świadczenie*, s. 278-279.

⁴⁸ J. Dalhuisen, *Dalhuisen on Transnational Comparative, Commercial, Financial and Trade Law. Volume 3*, Oxford/Portland, Oregon 2016, s. 347.

⁴⁹ Por. S. Grzybowski, *Rachunek bankowy [w:] System prawa cywilnego*, red. W. Czachórski, t. 3, cz. 2, *Prawo zobowiązań – część szczegółowa*, red. S. Grzybowski, Ossolineum 1976, s. 758.

obiektywne. Należy jednak dostrzec występowanie pewnych wyjątków wymagających oświadczenia woli, jak np. spełnienie świadczenia pieniężnego przez osobę trzecią.

Rozważania skonkludowano wnioskiem, że bardziej adekwatne byłoby uznanie spełnienia świadczenia pieniężnego za czynność wykonawczą⁵⁰.

7. Tezy

Podstawowa hipoteza badawcza, w świetle której dematerializacja pieniądza wpływa na pojęcie świadczenia pieniężnego przez poszerzenie jego zakresu oraz swobody wyboru sposobu jego spełniania, jednocześnie prowadząc do zróżnicowania zasad i konstrukcji prawnej spełnienia świadczenia pieniężnego za pomocą znaków pieniężnych i zdematerializowanych postaci pieniądza, została potwierdzona. Ta konstatacja oraz jej wyżej wymienione konsekwencje i problemy omawiane w doktrynie i orzecznictwie stały się inspiracją do ponownego spojrzenia na instytucję pieniądza i świadczenia pieniężnego w celu unifikacji podejścia, co doprowadziło do sformułowania następujących tez rozprawy:

- I. Pieniądz podlegał stopniowej dematerializacji polegającej najpierw na uzyskaniu przez znak pieniężny charakteru fiducyjnego, a następnie na oderwaniu jednostki pieniężnej od znaku pieniężnego, co przyczyniło się do powstania zdematerializowanych postaci pieniądza.
- II. Pojęcie pieniądza występujące w przepisach prawa cywilnego powinno podlegać wykładni funkcjonalnej z uwzględnieniem aspektów ekonomicznych, socjologicznych, filozoficznych oraz psychologicznych. Nie musi być jednak tożsame z ekonomicznym, socjologicznym, filozoficznym czy też psychologicznym pojęciem. Zdefiniowanie pieniądza może wymagać korygującego działania prawa z uwagi na szczególnie doniosłą rolę świadczeń pieniężnych w obrocie cywilnoprawnym oraz potrzebę ochrony pewności i bezpieczeństwa obrotu.
- III. Wobec dematerializacji pieniądza istotą pojęcia pieniądza stała się jednostka pieniężna. To jednostka pieniężna umożliwia sprawowanie przez pieniądz funkcji środka zapłaty (umarzania zobowiązań pieniężnych) oraz miernika wartości. Pieniądzem jest dobro niematerialne stanowiące normatywnie określone jednostki pieniężne, wypełniające na podstawie przepisów prawa funkcję środka wymiany i umarzania zobowiązań, stanowiące jednocześnie miarę wartości, występujące w obrocie cywilnoprawnym w postaci ucieleśnionej w znakach pieniężnych stanowiących na mocy prawa nośnik

---

⁵⁰ Podobnie T. Dybowski, A. Pyrzyńska, *Świadczenie*, s. 277.

jednostek pieniężnych albo w postaci zdematerializowanej, tj. oderwanej od znaków pieniężnych.

- IV. Pieniądz ma bardziej publicznoprawny niż prywatnoprawny charakter, co przejawia się w ograniczeniu autonomii woli stron w zakresie interpretacji tego pojęcia. Pieniądz pełni jednak także istotną rolę w prawie prywatnym jako środek umarzania zobowiązań pieniężnych i miernik wartości. Tym samym należy przyjąć założenia zmodernizowanej państwowej teorii pieniądza w połączeniu z podejściem funkcjonalnym, ponieważ prawodawca decyduje o uznaniu dobra za pieniądz, wyrażając je w normatywnie określonych jednostkach pieniężnych i bezpośrednio nazywając je pieniądzem lub pośrednio przyznając im funkcje pieniądza (przez umożliwienie pełnienia przez nie funkcji umarzania zobowiązań pieniężnych i miernika wartości).
- V. W oparciu o kryterium istnienia albo nieistnienia materialnego nośnika i sposobu obiegu należy wyróżnić pieniądz gotówkowy (materialną postać pieniądza – jednostka pieniężna ucieleśniona w znakach pieniężnych) oraz pieniądz bezgotówkowy (zdematerializowane postacie pieniądza – jednostka pieniężna występująca w oderwaniu od znaków pieniężnych). Pieniądz elektroniczny, zaliczany często do pieniądza bezgotówkowego, stanowi jednak jedynie surogat pieniądza i pełni funkcję legitymacyjną oraz obiegową, symbolizując prawo do wykupu środków pieniężnych od wydawcy pieniądza elektronicznego.
- VI. Z uwagi na dematerializację pieniądza i zasadniczą rolę jednostki pieniężnej konieczne jest zrewidowanie koncepcji dotyczących charakteru prawnego pieniądza i próba dostrzeżenia prawa do jednostki pieniężnej ucieleśnionej w znaku pieniężnym, jak i oderwanej od niego. Istnieje prawo bezpośrednie polegające na możliwości korzystania z jednostki pieniężnej jako środka płatniczego czy też środka tezauryzacji, jak i do rozporządzania nią. To prawo należałoby zakwalifikować jako prawo podobne do własności (*quasi-własność*). Jednostka pieniężna może być przedmiotem praw bezwzględnych, polegających na swobodnym korzystaniu i rozporządzaniu nią, jak i przedmiotem świadczenia, którego może żądać wierzyciel w stosunku zobowiązaniowym.
- VII. Świadczenie pieniężne stanowi przekazanie z majątku dłużnika do majątku wierzyciela sumy pieniężnej, czyli określonej ilości jednostek pieniężnych. W przypadku przyjęcia koncepcji prawa do jednostki pieniężnej, świadczenie pieniężne polega na przeniesieniu prawa do sumy pieniężnej. Świadczenie pieniężne może zostać spełnione pieniądzem w postaci gotówkowej albo bezgotówkowej (zdematerializowanej) przez bankowe

rozliczenie pieniężne albo transakcję płatniczą. W przypadku świadczeń bezgotówkowych *de lege lata* konieczny jest udział podmiotów trzecich (banków lub innych dostawców usług płatniczych).

- VIII. Dłużnikowi przysługuje swoboda wyboru sposobu spełnienia świadczenia pieniężnego za pomocą pieniądza gotówkowego albo bezgotówkowego (zdematerializowanych postaci pieniądza), chyba że co innego wynika z przepisów ustawy, zasad współżycia społecznego i ustalonych zwyczajów albo postanowień umowy.
- IX. Za chwilę spełnienia świadczenia należy uważać moment uzyskania faktycznej możliwości rozporządzania środkami pieniężnymi (otrzymanie znaków pieniężnych lub uznanie rachunku). Odnosząc się do miejsca spełnienia świadczenia pieniężnego, zarówno w przypadku zapłaty gotówkowej, jak i bezgotówkowej miejscem spełnienia świadczenia jest miejsce zamieszkania wierzyciela (art. 454 k.c.).
- X. Niewykonaniem zobowiązania będzie niespełnienie świadczenia pieniężnego, zaś spełnienie w odmienny sposób (np. gotówkowo zamiast bezgotówkowo) będzie nienależytym wykonaniem zobowiązania.
- XI. Konsekwencją udziału podmiotów trzecich w bezgotówkowej zapłacie jest szczególnie reżim odpowiedzialności na zasadzie ryzyka za niewykonanie lub nienależyte wykonanie transakcji płatniczych lub bankowego rozliczenia pieniężnego, który to reżim stanowi mechanizm służący ochronie interesów majątkowych podmiotów dokonujących bezgotówkowej zapłaty.
- XII. Przyjęcie koncepcji prawa do jednostek pieniężnych, które w przypadku materialnej postaci pieniądza jest ściśle związane z prawem własności znaków pieniężnych, a w przypadku zdematerializowanych postaci pieniądza stanowi *quasi*-własność (prawo podobne do własności), skłania do stosowania przepisów o przeniesieniu własności wprost albo w drodze analogii.
- XIII. Należy postulować odejście od umownej koncepcji zapłaty, ponieważ zasadniczo skutki zapłaty wynikają z przepisów ustawy i nie ma konieczności składania oświadczeń woli o przeznaczeniu zapłaty przez dłużnika i o jej przyjęciu przez wierzyciela. Bardziej zasadne jest zakwalifikowanie zapłaty do ogólnej kategorii czynów zgodnych z prawem albo czynności konwencjonalnych, lecz nie prawnych.
- XIV. Trzeba odróżniać konstrukcję bankowego rozliczenia pieniężnego i transakcji płatniczej jako usług rozliczeniowych i płatniczych (mających charakter czynności *sui generis*) od świadczenia pieniężnego, czyli zapłaty w stosunku podstawowym.